

Altarstenar av porfyr från Alvastra och Gudhems kloster

Under medeltiden skulle ett invigt altare innehålla relikier. Den gömma där de placerades täcktes ofta med en avvikande och särskilt vacker stenart, som till exempel kalksten eller marmor, kallad *tabula*. Sådana täckstenar kunde också ingå i portabla altaren. De kunde tas med på resor men också placeras ovanpå icke invigda altaren (Tesch 2007; Karlsson 2015, s. 142). Sten Tesch (2007) har publicerat de många fragment av grekisk porfyr som påträffats i Sigtuna och tolkat dem som rester av resealtaren använda i en tidig kristen andakt i gårdsmiljö, eller möjligen som spår av tillverkning och distribution av stenar till sådana altaren (Tesch 2007). Mattias Karlsson (2015, s. 98 f) har i sin avhandling om altaren i Lunds stift gjort en inventering av det han benämner exotisk sten, och menar att det inte är självklart att alla dessa kommer från portabla altaren. Han påpekar att i omkring en tredjedel av de fasta altarna i Danmark användes exotisk sten till tabulan, och att den mest populära stenarten var gröna porfyr (s. 140). Jag kommer i detta korta meddelande att komplettera dessa studier med ytterligare några kommentarer rörande två stenar påträffade i klostermiljöer.

I Karlssons katalog (s. 528) finns en täcksten av porfyr från Alvastra i Östergötland med uppgift om att den påträffats i anslutning till en närliggande kryptkyrka, den s.k. Sverkersgården. Täckstenen från Alvastra (fig. 1) är dock inte påträffad i anslutning till kryptkyrkan, utan i klostrets korsgång (se katalog för SHM inv. nr 17237:1460). Stenen är 6,5 cm lång, 5,3 cm bred och drygt 2 cm tjock. Enligt uppgift är den påträffad »på golvet» i korsgången.

Den andra stenen är tidigare opublicerad, och identifierades nyligen i samband med föremålsdokumentation vid Historiska museet. Det rör sig om ett fragment påträffat vid Stig Roths utgrävning 1929 i Gudhems kloster i Västergötland (fig. 2; SHM 23950:1929:103). Det är ett hörnfragment med svagt fasade kanter, fint slipat på båda sidor. Fragmentet mäter 2 x 2 centimeter och är betydligt tunnare än fragmentet från Alvastra, bara 0,7 cm. Stenen påträffades i

klosterkyrkans mittkor, strax söder om högaltaret. Trots den begränsade storleken indikerar formen, materialet och bearbetningen att det rör sig om en täcksten.

Jag har tidigare (Regner 2005, s. 210 f) diskuterat de fynd av sönderslagna liturgiska föremål som påträffades i andra delar av klosterområdet, och som troligen förstörts i samband med att klostret lades ned. Tabulan från Alvastra kloster påträffades i korsgången, medan ytterligare en möjlig tabula som inte är av porfyr har påträffats i refektoriet men nära dörren mot korsgången (SHM 22972:223). Norr om klostret påträffades ytterligare stenfragment som kan komma från altarbord (SHM 20748:3033-3034). Sammantaget tyder detta på att de fasta altarna brutits ned, kanske i samband med reformationen eller under senare perioder då sten från klostret användes för kalkbränning. Det förefaller därmed sannolikt att porfyrfragmentet kan ha kommit från ett av klostrens fasta altaren snarare än från ett portabelt.

Den detaljerade dokumentation som finns från grävningarna i Alvastra kloster saknas tyvärr när det gäller Gudhem. Att fyndet av det lilla porfyrfragmentet gjordes nära klostrets högaltare kan dock indikera att det även här rör sig om en tabula i ett fast altare.

Karlsson framhåller (2015, s. 95) att de flesta porfyrstenar är från perioden 1000 till 1200 och att det var under denna tid som den största delen av porfyren importerades till Norden. Alvastra kloster grundades 1143 eller 1144 och klosterkyrkan invigdes 1185, vilket ligger i linje med Karlssons observation. När det gäller Gudhem är bilden dock inte lika enkel. År 1168 utfärdade påven Alexander III ett brev till nunnorna i Gudhem med stadfästelse på nunnornas egendom, vilket visar att det vid denna tid fanns ett kloster på platsen (SDHK 222). Vid denna tid använde nunnorna i Gudhem en äldre romansk kungsgårdskyrka (Roth 1973, s. 21; Karlsson 1986). År 1250 testamenterade drottning Katarina medel till uppförandet av kloster och klosterkyrka, och därefter förlängdes kyrkan mot öster (Roth 1973,

Fig. 1. Täcksten av porfyr för relikgömma från Alvastra kloster. Photo Christer Åhlin, SHM (CC-licens BY-NC-ND). —Porphyry tabula found in Alvastra Abbey.

Fig. 2. Fragment av täcksten av porfyr från Gudhems kloster. Photo Helena Rosengren, SHM (CC-licens BY-NC-ND). —Fragment of a porphyry tabula from Gudhem Abbey.

s. 14; 24 f). Det var i detta förlängda kor som porfyrfragmentet påträffades. Utan närmare stratigrafisk information är det omöjligt att med säkerhet knyta porfyrfragmentet till det nya högaltaret, men det är inte omöjligt. En intressant fråga är om denna tabula återanvänts, kanske från något av den första kyrkans altaren eller från ett portabelt altare.

Referenser

- Karlsson, J.O.M., 1986. *Gudhems kloster*. Skara.
 Karlsson, M., 2015. *Konstruktionen av det heliga. Altarna i det medeltida Lunds stift*. Lund.
 Regner, E., 2005. *Den reformerade världen. Monastisk och materiell kultur i Alvastra kloster från medeltid till modern tid*. Stockholm.

- Roth, S., 1973. *Gudhems klosterruin. Grävningsberättelse avseende planform och murverk, altaren, stendekor och gravar*. Göteborg.
 SDHK. Svenskt diplomatariums huvudkartotek. sok. riksarkivet.se/sdhk
 Tesch, S., 2007. Laddade stenar. Sepulkralstenar och resealtaren. Wikström, A. (red.). *På väg mot paradiset: arkeologisk undersökning i kvarteret Humlegården 3 i Sigtuna 2006*. Sigtuna.

Elisabet Regner

Historiska museet

Box 5428

SE-114 84 Stockholm

elisabet.regner@historiska.se